

Gert Heckma

De windhandel met een hersenschim

J. Schoondermark
(1849-1915)

Vanaf het eind van de negentiende eeuw ging de verkeerde liefhebberij langzaam het veld ruimen voor de urning, homoseksueel, seksueel geïnverteerde of hoe men die nieuwe verschijning in het sociale landschap ook noemen mocht. De daad werd een neiging, de lust een geaardheid. Vooral Duitse dokters profileerden zich met de uitvinding van de homoseksueel: Casper, Fränkel, Westphal, Von Krafft-Ebing en naast hen homoseksuelen als Ulrichs en Kertbeny. In Nederland was het de psychiater N.B. Donkersloot die de nieuwe inzichten in verkeerde liefhebberij en pederastie als eerste opmerkte en daarvan melding maakte in zijn privé-onderneming, de *Geneeskundige Courant*. In 1854 compileerde hij Caspers eerste artikel over de pederastie, in 1870 enige brochures van Ulrichs en in 1883 verscheen zijn originele artikel 'Klinisch-forensische betekenis der perverse geslachtsdrijf'. Dit was tevens de eerste bijdrage aan de homoseksuele emancipatie in Nederland.

Donkersloot gebruikte het woord homoseksueel nog niet; dat gebeurde voor het eerst in het Nederlandse taalgebied na zijn dood in de *Geneeskundige Courant* van 7 augustus 1892 door een anonieme schrijver die in een compilatie over de 'Psychopathia sexualis' het geval van een 'homosexueel' beschreef: een man die slechts van mannen droomde, maar nooit homoseksueel had verkeerend en die door hypnotische suggestie van zijn 'perverse geslachtsdrijf' was genees. Het was kennelijk een succesvolle methode, want een maand later verscheen een artikel over het gebruik van de suggestietherapie bij 'homo-sexualiteit' in het *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde* van de hand van A.W. van Renterghem. Deze arts geniet tegenwoordig enige bekendheid als voorloper van de psychoanalyse in Nederland en, tesamen met Frederik van Eeden, als oprichter van Nederlands eerste psychotherapeutische centrum te Amsterdam. De Nederlandse dokters hadden de homoseksueel nog niet ontdekt, of ze wilden hem genezen: werkelijk de Hollandse voortvarendheid ten top.

In de kiemtijd van de homoseksuel hielden ook andere geneeskundigen zich bezig met de pederastie of de 'konträre Sexualempfindung'. Vanaf 1880 zijn her en der terloopse opmerkingen over en min of meer duidelijke casussen van homoseksualiteit te vinden, speciaal in artikelen van psychiaters als Donkersloot, J.N. Ramaer en J. van Deventer. Daarnaast begonnen obscure Amsterdamse uitgeverijen als Van Klaveren en Moransard vertaalde werken over seksualiteit uit te geven. In deze literatuur, die zowel een medisch als een pornografisch tintje had, kwam homoseksualiteit ook aan de orde. In de 'sociaal-hygiënische studie' van Edm. Dupouy *De prostitutie bij de volken der oudheid* (Van Klaveren, 1887) kwam datgene wat vijf jaar later ook in het Nederlands 'homoseksualiteit' ging heten, uitvoerig aan de orde. Vooral de Romeinse keizers leverden veel interessant materiaal op dit punt. Bij dezelfde uitgever verscheen een jaar later L. Martineau's *De clandestiene prostitutie*. Het vijfde hoofdstuk ging over 'Monstrachtigheden - Tegennatuurlijke prostitutie'. Serieuzer was P. Mantegazza's *De mensch in het geslachtsleven* dat Van Klaveren in 1889 uitgaf. Mantegazza was een Italiaanse arts en wereldreiziger. Bovendien was hij senator van de Italiaanse republiek, naast andere vooraanstaande geneeskundigen als C. Lombroso (van de 'geboren misdadiger'). Mantegazza's verklaring voor de pederastie was wel zeer opmerkelijk: door een vergissing van de natuur waren bij de pederast de geslachtszenuwen niet met de penis, maar met de anus verbonden! Kennelijk hadden deze werken over het seksuele leven ook in Nederland succes, want Van Klaveren startte een serie 'Gezondheidsbibliotheek voor het Geslachtsleven' (1892-1893) waarvan het zevende deelje Hayès' *De pederastie* (1893) was.

Naast de meer medisch getinte werken verdient de sociaal-filosofische studie van de predikant H. Was aandacht: *Plato's Symposion. Eene erotische studie* (Gouda Quint, 1887). Zijn probleem met de Griekse eros was, als voor zovelen voor hem, het door en door homoseksuele (of liever pederastische) karakter ervan. Was erkende dat de zinnelijke pederastie fundamenteel was voor de Griekse stadstaten, maar bekleemtoonde ook dat 'alle ernstig gezinde Grieken de pederastie eenstemmig veroordeeld hebben'. De ideale, reine eros was ontwaard en niemand had de zonde met wortel en al kunnen uitroeien. Was' kritiek op de Griekse eros en pederastie eindigde in een lofrede op de christelijke liefde van man en vrouw die het huiselijk geluk bevorderde en toch niet ascetisch was.

In 1894 gaf uitgeverij Moransard het eerste boekje over homoseksualiteit uit, kennelijk geïnspireerd door het succes van Van Klaveren op het terrein van het geslachtsleven. Prof. dr. J. Schoondermarks *Van de verkeerde richting of mannelijkheid en vrouw-vrouwliefde. Eene pleitrede* was het eerste pleidooi voor een menswaardige behandeling van homoseksuelen in de Nederlandse taal door een Nederlandse, weliswaar heteroseksuele, auteur. Het is te betreuren dat deze eerste bijdrage aan de homoseksuele emancipatie recht wordt gedaan noch door Rob Tielman in zijn *Homoseksualiteit in Nederland* (1982) noch in Gé Nabrinks *Sexuele herorming in Nederland* (1978), ondanks het feit dat Schoondermark ook publiceerde over geboorteregeling en neo-malthusianisme en zelfs erelid geweest schijnt te zijn van verschillende organisaties op dat terrein.

Schoondermark was geen onbekende in de wereld van artsen en evenmin bij obscure uitgevers. Aan het begin van de jaren tachtig was hij medewerker voor tandheelkunde geweest bij Donkersloots *Geneeskundige Courant*. Bij deze en dergelijke periodieken was het de gebruikelijke gang van zaken het blad te vullen met vertaalde compilaties uit buitenlandse tijdschriften. Kennelijk had Schoondermark de smaak van dit vertalen en samenvatten te pakken gekregen, want in hetzelfde decennium leverde hij een groot aantal boeken af over allerlei sociaal-hygiënische en neo-malthusianse onderwerpen: spijsvertering, massage, voorbehoedsmiddelen, stoelgang, huwelijk, huidverzorging, voeding. Ook het boekje *Van de verkeerde richting* was een bewerkte vertaling en wel van Norbert Grabowsky's *Die verkehrte Geschlechtsempfindung* (1894). Op pagina 19 erkende Schoondermark dit, tussen haakjes, ruiterlijk: 'Grabowsky (...) wiens nieuwste geschriftje (...) ik hier voor een bepaald gedeelte volgde.' De laatste zinnen van deze brochure waren een vlamvend pleidooi voor de homoseksuele liefde: 'Man-mannelijk verkeer is voor den Urning niets onnatuurlijks, neen het beantwoordt geheel aan zijne natuur. Voor hem ware het man-vrouwelijke verkeer onnatuurlijk. Men hebbe dus diep medelijden met, geen vernachting voor de homoseksuelen!'

Schoondermark, die zichzelf omhoog stak met de titels professor en doctor, rommelde met wel meer dan alleen boeken. De redactie van de *Geneeskundige Courant* nam op 31 oktober 1892 een waarschuwing op tegen de bedenkelijke praktijken van haar voormalige medewerker. Hij handelde in doctoraten van de Nationale Universiteit van Illinois te Chicago. De redactie vroeg zich af wat Schoondermarks professortitel gekost zou hebben, want hij stond niet als hoogleraar en zelfs niet als bevoegd geneeskundige bekend te Amsterdam. Ondanks deze handel in doctoraten en ondanks zijn publikatiedrift redde Schoondermark het financieel niet best. Minstens twee maal werd hij failliet verklaard (in 1887 en 1902).

Nog meer boekjes over homoseksualiteit zagen het licht in bewerkingen van Schoondermark. In 1895 verscheen *Een zevental sexuele gebreken*, 'naar het Italiaansch van Nicolo Barucco', welke ondertitel de vierde herziene druk niet meer had (1906). Tussen de nymphomanie en de verkrachting stond de lesbische liefde, waarvoor Schoondermark als synoniemen noemde 'Amor lesbicus, Griekse liefde, Homosexualiteit'. Met deze bewerking verkondigde Schoondermark geheel andere opvattingen dan met die van Grabowsky's boekje. Nu achtte hij homoseksualiteit een pathologisch verschijnsel waartegen hij een therapie meende in te kunnen zetten. Van medelijden was geen sprake meer.

1901 was het jaar van het vijfde Internationale Crimineel-Anthropologische Congres te Amsterdam, waar Arnold Aletrino, een échte dokter, het opnam voor homoseksuelen. Ter gelegenheid daarvan verscheen bij Moransard van de hand van Schoondermark een vertaalde vertaling van Havelock Ellis' *Sexual Inversion: Het contraire geslachtsgevoel bij den man, en bij de vrouw en zijne behandeling* (?). Met dit werk leverde Schoondermark opnieuw een tamelijk positieve bijdrage aan de emancipatie van homoseksuelen. Zijn opportunisme maakte het hem mogelijk in datzelfde jaar nog een vertaling van Barrouce het licht te doen zien, *Neurasthenia sexualis. Zenuwverzuwaking tengevolge van overprikkeld*

NIEUW-MALTHUSIANISTISCHE WERKEN

VAN

Prof. Dr. J. SCHOONDERMARK Jr.,

Exalté van The Malthusian League (Londen), van den Société-Humanitaire (Paris),

- N° 25. Uit de Diepte, voor „Menschen van de Bredde". Eine Cause-rie. f 1,30
- " 26. 40 Weken leven vóór „een Leven" of de Mensch van het Eijde tot de Wieg. 2e druk. Met een Afb. f 1,—
- " 27. Te veel Menschen! 3e druk. Met het Portret van den Schrijver. f 0,90
- " 28. De Philanthropische grondslagen der Neo-Malthusianistische Wetenschap. 2e druk. Met een Afb. f 0,75
- " 29. „Gevaarlijke" Huwelijksgehouden. 3e druk. Met 2 Afb. f 1,25
- " 30. Onze „Ziekelijke" Vrouwen. 2e druk. Met 1 Afb. f 1,25

INHOUD: De vrouwelijke geslachtsorganen. — Witte vloed, Rogzypjen, Buikpijnen, Stoorzissen in de urineloozing en in den Stoelgang. — Geneeskundig onderzoek. — Bloedingen. — Stoorzissen in het zenuwleven, Hysterie. — Voorzigtigheidsmaatregelen bij het aangaan van een huwelijk. — Ziekten in en na het kraambed. — Verplugging. — Verloskundige operatiën. — De ziekten der hoerslakken. — Operatiën bij vrouwenziekten. — Sterilitit en vruchtbaarheid. — De Gezwellen in den onderbuik, Ziekten van de uitwendige geslachtsbedelen. — De wisseljaeren van de vrouw.

- " 31. Moedermelk! Met 4 Afb. f 0,60
- " 32. „Van de Verkeerde Richting" of Man-mannelijde en Vrouw-vrouwelijde. Eine Pleitwele. 2e druk. f 0,45
- " 33. Een Zevental Sexueele Gebreken. (Impotentia, Onanie, Nymphomanie, Lesbische liefde, Verkrachting. Ontnauwing, Venerie.) 2e druk. f 1,25
- " 34. Geen Kinderloos Huwelijk! of Man en Vader tevens en Vrouw en Moeder tevens. 2e druk. Met 3 Afb. f 1,—

THE MALTHUSIAN.
 „There is much that is new in this treatise of the distinguished Dutch physician."
 „Professor Schoondermark is one of the best writers on Neo-Malthusianism, both theoretical and practical, of the present day."
 THE MALTHUSIAN.

Folder van uitgeverij Moransard voor werken van J. Schoondermark

